

המוסר של האנרכיה*

פטר קרופוטקין

I

התיאוריה של המחשבה האנושית אינה יושבת ושוקטת. כולה מהלך ותנועה. ותנועותיה דומות לזו של המטוטלת, הן יורדות ועולות.

הרעיון האנושי יש שהוא נרדם. המושלים, המחוקקים, נותני-הדת מיישנים אותו ואוסרים אותו בכבלים עד שהוא נקרש, נקפא, נמצא במצב ההתאבנות.

המטוטלת ירדה פלאים ונמצאת בשפל המדרגה.

לפתע פתאום יתעורר רעיון האדם, הוא מתבונן סביביו ומנתק מוסרותיו: הוא מתחיל בוחן ובודק, מבקר קשות התורות שלמדוהו רבותיו עד עכשיו. הוא מסיר המסווה מעל כל השיטות, מעל כל המשפטים הקדומים: פוליטיים, דתיים, חוקתיים וחברתיים. הוא מציגם ערומים, מראה באצבע על חסרונותיהם, מציינם כנטולי-יסוד וגורמי-נזקים. הרעיון האנושי סולל לו מסילות חדשות בל-ידעון עד-כה. היא בורא תורות חדשות, שיטות חדשות, מפתח דעות חדשות. הוא מעשיר ידיעות האדם בתגליות חדשות, במדעים חדשים, ובמרץ רענן וחפץ עז הוא מתמסר לפעילות יעילה.

המטוטלת עלתה מעלה מעלה, היא נמצאת במרום. אבל השונאים הוותיקים והתדירים של המחשבה האנושית, המושלים, הדת והחוקים – לא ינומו ולא יישנו. הם שבים לאיתנם אחרי התבוסה שנחלו, אחרי המכות שהוכו בידי המחשבה האנושית, והם מזעיקים צבאותיהם הנבהלים והפזורים לכל רוח. הם ממשיכים בעבודת ההרס שלהם בכוחות חדשים, במרץ חדש. הם מכניסים שינויים. קלי-ערך, מתקנים, במקצת הבלי-אמונותיהם, חוקיהם, מסגלים אותם לדעות החדשות, לדרישות החדשות, לתורות החדשות שנוצרו בינתיים על ידי המחשבה האנושית. הם משתמשים בכל האמצעים המוכשרים להובילם למטרתם. הם מנצלים את יצרה הכנעות של ההמונים, והם גם מפיקים תועלת מחולשת כל איש ואיש: אחד נלאה במלחמה ומבקש נופש, השני רודף אחר הכבוד או אוהב-בצע, השלישי התאכזב, השיאהו מבטחו ששם במחשבה האנושית. הם ניגשים לעבודתם בזהירות, באיטיות, אבל הם צועדים בצעדים בטוחים אל מטרתם, ראשית הם נוטלים לתוך ידיהם חינוכם של הילדים.

רוח הילד הנהו רפה-אונים, שכלו עדיין לא נתבגר. נקל להם להטותו לכל צד שירצו, נקל להם לחשלו בקורנס ביעותים ואיומים. הם מטילים עליו מוראם, מנצלים רפיונו. מספרים לו על דבר האל האיום והנורא, ה"פוקד עוון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים". מספרים לו על-דבר הגיהנום ומלאך המוות. הם מציירים לו את המהפכה על כל נוראותיה ובלהותיה. הם משתמשים בשפיכת-הדם שאין שום מהפכה חפה מפשע זה כדי להבעית את הילד ולחנכו לאהוב הסדר הקיים.

הגלח חוגר שארית כוחותיו לטעת בילד משמעת וצייתנות לחוקיהמדינה, משום שעל ידי זה מתרגל החניך לכבד חוקי הגלחים, למלא מצוותיה ופקודותיה של דת-אל. המושל משתדל לחנך את הילד באופן זה שיהא מאמין וזהיר במצווה קלה כבחמורה, בחוקים שחקק הקב"ה, משום שעל ידיהם הוא מתאמן להשמע לחוקי-אדם.

ככה נעשה הדור הצעיר מושפל, מדוכדך ומשועבד, נעשה חרד, אדוק, דתי. הוא ירא את המושלים, הוא מכבד את העשירים ומוקיר ונשמע לגדולים אשר בארץ, הוא הנהו עפר ואפר תחת כפות רגליהם של ההסמכותנים השליטים.

המחשבה האנושית מנוימת. המטוטלת שוב ירדה פלאים.

בזמנים כאלה בשעה שהמחשבה ישנה, אין עוסקים בבעיות המוסר, אין שוקלים וטורים בהן, אין מבקרים תורת-המוסר המקובל... מסתפקים בהרגלים, בטקסים פולחניים, באדיקות שוא או באדישות. נוהגים כהוגן, כראוי, עושים כל מה שנחשב שמן הנימוס הוא שיעשה, יוצאים ידי חובת אנשים. אין איש מתעניין במוסר. החוש המוסרי נטמטם, קהה. הוא סג אחורנית עד שהגיע למוסר של הרומאים בזמן תשטתה ונפילתה של הממלכה הרומאית, הוא חזר למוסר הצרפתיים עובר למהפכה, אל המוסר הבורגני של החברה הרכושנית של ימינו.

* [קרופוטקין, פטר, המוסר של האנרכיה, 1897. העותק המקוון נוצר מתוך מהדורה של הוצאת צירופימקרים; מקור התרגום לא ידוע, וכמו-כן נראה כי שתי הפסקאות האחרונות שוכתבו במקום העמודים המסיימים את התמליל המקורי (ראה/י למשל:

[<http://flag.blackened.net/daver/anarchism/kropotkin/anmoral.html>]

הטוב, הישר, שאר הרוח שבאדם תש כוחו, מעלה חלודה כאותה הסכין המונחת במקום הטחב בלי שימוש כלשהו. מרמה נחשבת לדבר מצווה, קטנות המוחין, רפיון הרגש נחשב לחוב קדוש. לאסוף הון בכל האמצעים האפשריים, לחיות חיי רגעים מדושני עונג, – אלה הם איחוליהעשירים או העושים מעשי-העשירים.

השחתת המידות, נבלות המושלים, בליעלות השופטים, של הכמורה, של ההוננים מעוררות מחאה, הצעקה מגיעה עד לב השמים. המחשבה האנושית זקוקה להתעורר ולקום.

המטוטלת מחחילה לטפס, לעלות.

הבחרות רואה כשימתה הראשונה את ההשתחררות מהחנוך הפגום והפסול. היא משליכה אחר גבה כל המשפטים הקדומים. הביקורת המצויידה באיזמל חד באה וחותרת ומנתחת את הכל. המחשבה האנושית שהתעוררה לכתחילה אצל יחידי סגולה הולכת כעת הלך והתפשט. היא מבעירה את התבערה... הסדר הישן מקבל דחיפה עצומה – המהפכה מתפרצת.

בכל פעם שהמחשבה האנושית מקיצה משנתה, נשאלות שאלות אלו: הצריכים אנו להחזיק במוסר שיסודו מופרך? הזקוקים אנו בכלל למוסר, לתורת-המדות, אולי אפשר בלעדיו?

מתחילים לחקור ולבהק מהותו של המוסר שאנשים מרבים לדבר עליו אבל אין אף אחד מהם שבארו עדיין, די צרכו. מנסים לפרשו מנקודת מבטו של המדע הנמצא באותה התקופה. אבל אי אפשר לחזור כל זמן שחושבים שיש יתרון לטבע הארס והוא בעל זכויות מיוחדות. מוכרחים אנו לרדת למוסר של בעלי-החיים, של הנטעים, של הדוממים, המחצבים.

וראה זה פלא! כאשר מעמיקים לחתור תחת הבסיס של המוסר, כאשר מעבירים הלכותיו ופסקיו תחת שבת הבקורת ומראים על ליקויו ופגמיו, כן יתרומם ויתחרף רגש המוסר בחברה, כן יתגבר אותו הרגש ויתחזק. הוא מכה שרשים עמוקים, הוא מתעדן ומשתפר, ומשפר ומעדן את האנושות. ראייה לדבר זה נמצא במאה הי"ח. בשנת 1723 יצא הלגלן מנדיביל. בספרו "משל הדבורים" שפך הוא לעג כמים על החברה האנגלית ומוסרה. הוא הראה מה מזוייפה, מה שקרנית היא אותה תורת-המדות שבה נקטה ואותה הפיצה החברה האנגלית.

הוא הוכיח שכאשר משתדלים לדכא רגשות בני-האדם ותשוקותיהם על-ידי חוקים ומשפטים מוסריים, כביכול, כן יפרצו ויעצמו אותם הרגשות והמאווים ודיכוי וריסון זה אינו מוביל להטבת טבע האדם אלא דווקא להפך, להגרעתו. היא הביע אותו הרעיון שהמלומד הצרפתי פורריה פיתח אחר זמן-מה, וזהו שלתשוקותיו וחשקיו של האדם צריך ליתן כר נרתב לסיפוק ושיעשוע. וכאשר מנסים לעכב בעד גידולם ולסייגם על-ידי חוקים ומשפטים קשים, הם פורצים כל גדר, נהפכים לעוונות פלילים ושעיסנגעים, אך בפרט אחד משנתו אינה נכונה. הוא שגה שהמוסר בא לנו כמו מורשת הורים ושהמעמד השליט מתאמץ לטעת בנו רגשי מוסר בכוונת מזימה כדי להשתלט ביתר חמירות על נתיניו למודי-המוסר.. הוא לא היה בקי בזיאולוגיה די צרכו ולא הכיר את המוסר של בעלי-החיים.

אחריו באו אנשי-האשכולות (האינציקלופדיסטים) והפילוסופים והם בקרו וניתהו את תורת-המוסר.

ידוע הוא טיבו של המוסר שפותח על ידי האנרכיסטים-האתאיסטים הצרפתים של שנת 1793. כשאנו מקישים דעות היקובינאים, הליגיטנים (החוקנים)[†] הפטריטים (מולדתנים), ששנו שהמוסר הוא דבר שבהכרח ומוצאו הוא מה"מצוי הנצחי", מה"בינה הטהורה", אל דעותיהם של האנרכיסטים-שכחי-אלוה בני הזמן ההוא, שגרסו לא את ה"מצוי הנצחי" ולא את ה"בינה הטהורה" ולא את ה"מוסר", אנו רואים לתמהוננו עד כמה האגרכיסטים עלו במוסר על כל בני-תחרותם כל ה"איסטים" האחרים.

מדוע עלינו להיות מוסריים? הזקוקים אנו לתורת המדות? שאלות אלו נשאלו על ידי הפילוסופים של המאה הטי"ז ועל ידי המהפכנים של במאה הי"ח: על אותן השאלות חזרו אחר כך התועלתנים (אוטיליטריסטים), כמו בינטהם וז'הן סטיוארט מיל, החמרנים כמו לודביג ביוכנר והאיננים (הניהיליסטים) הרוסים, של שנות 1860-1870. ושאלות אלו נשאלות עכשיו על ידי האנרכיסטים הצרפתים.

באמת, למה לו לאדם להיות מוסרי? שאלו האיננים הרוסים. וכי משום שכך כתוב בתורה הקדושה? אבל התני"ך הלא הנהו אך ילקוט של דעות ישנות, קובץ חוקי העברים, הפרסים והכשדים. החוקים האלו נלקטו כמו שניקטו שירי הומירוס היזיאוד [Hesiod], אספון כמו שאוספים כעת השירים ואגדות-עם של המקסיקאים, האנדינאים הפראים: כלום אנו מחוייבים לחיות על פי המוסר של המונגולים או הברברים שאבד עליו כלחו? כלום עלינו לשוב אל תקופות החושך והבערות? ושמה-נזקקים-אנו לחיות חיי-מוסר משום שהפילוסוף עמנואל קנט שנה שבעומק לבנו נמצא כח טמיר המצווה עלינו להיות מוסריים? קנט קרא לכוח הזה ה"צו המוחלט".

[†] מפלגת החוקנים של שנת 1793 שנתה שרק לחוקים יש רשות שלטון בחברה.

אם כן הוא הדבר, מדוע מחוייבים אנו לשמוע דווקא בקולו של הכוח הטמיר הזה ולא להשמע לכח טמיר אחר המצווה עלינו לשתות לשכרה? מדוע אנו זקוקים למלא את פקודתו של כוח טמיר זה ולא למלא פקודתו של כח טמיר אחר ששוכן גם כן בעומק לבנו, וכי יש משוא פנים בדבר?

זה מוכיח שה"צו המוחלט" של קנט הוא רק מילה בלבד; מלה ריקה כהרי המלים: הגורל, חזות-העתיד, אלהים, שבני-אדם המציאו כדי לחפות על אי-ידיעתם. בשעה שבעיה מתעוררת ואין יודעים לתרצה כראוי, בוראים בני-האדם מלה חדשה שמשמעותה אינה מובנת לא להם ולא לזולתם – וככה הכל מתיישב, כביכול.

אבל שמא מחוייבים אנו להיות למוסריים משום שהמוסר מאשרנו כמו שהפילוסוף האנגלי בינטהם אומר, שבשעה שאני מסכן חיי כדי להציל את הטובע בנהר אני מרגיש עצמי יותר מאושר מאותו הבר-נש שעומד לו מרחוק ואינו עושה כלום להצלתו של המתאבק עם הגלים.

אבל משפטו זה אינו נכון. בשעה שאנו משליכים נפשנו מנגד כדי להציל טובע מודאי הוא שאין אנו מאושרים אולי רגש האושר מוחש על ידינו אחר כך כשאנו מקבלים תודה או תגמול יותר ממשי בעד המעשה המוסרי שלנו המעשה כשהוא לעצמו אין בו משום הבאת אושר לנו. לכן אם איני מעוניין בתודה או בשכר איני נזקק כלל להיות מוסרי ולא עלי מוטלת החובה להציל הטובע? או אולי עלי. להיות מוסרי משום שככה חונכתי? משום שאמי למדה אותי מנעורי להתנהג ככה?

אם כן, עלי להרכין ראשי לפני המלך – הרוצח, השופט-הרמאי – משום שאמי אמרה שחובתי היא להתרפס לפניהם? כלום מחוייב אני להחזיק בכל השטויות שאמי הטובה, אבל הנבערה מדעת, ספרה לי בילדותי?

אם המוסר הוא משפט קדום, או אגדת-הבל שאמי או מינקתי הקנוהו לי, עלי להתאמץ להפטר ממנה כמו שאני מתאמץ לעקור מלבי את הפחד מפני השדים, הרוחות, המתים? פחד שנטעו בי בגיל הילדות.

ועוד יתרה, עלי לחיות חיים אי-מוסריים, כדי לצאת במחאה גלויה נגד דעות ותורות ישנות ומעופשות שחרתו על לוחות לבי שלא בטובתי בעודני נער?

אלה הם הרעיונות והעיונים שהביאו את הניהיליסטים לידי ביטולם של כל דעות המוסר והם כתבו על דגלם האנרכיסטי: אל להודות בשום סמכות אפילו אם הנה הכי רצויה וטובה; אל לקבל שום עקרון שאינו מבוסס על השכל הבהיר, על ההבנה.

וראה זה פלא: כאשר אך נערו האיננים את חצנם מכל הדעות הישנות של אבותיהם ואמהותיהם; כאשר אך בעטו בכל חוקי-המוסר – מיד ההפתחה אצלם צורה חדשה של המוסר, והיא היתה מעולה ומשובחת מכל פטופטי-המוסר של התני"ך, של ה"צו-המוחלט" ושל "האושר" ו"התועלתנות".

אבל עדיין השאלות לא נתיישבו: מדוע עלינו לחיות חיים מוסריים? הצריכים אנו בכלל למוסר?

קודם שנבוא לענות על שאלות אלה נעיין בדבר אם הן נתנסחו כהוגן. ננסה לחזור מה מניע את האדם לעשות מעשה אחד ולהמנע מעשות מעשה אחר? מה מכריח את האדם להתנהג באופן זה ולא אחר?

II

עוד בימי קדם נשאלה השאלה: מה מביא את האדם האחד לעשות טוב ואת השני לעשות רע? מה הוא הדבר שכופה את האחד לחרף נפשו ולקפץ אל תוך שבולת המים כדי להציל את הטובע, בשעה שהשני עומד לו על שפת הנהר ואין בדעתו אף לנקוף באצבע קטנה לשם הצלת זולתו?

סבינו הבלתי מחוכמים ביותר מצאו ובלו איחור כל שהוא, תשובה וביאור אוילי. והם מצאו סיפוקם בו.

באדם – שנו הם – ישנו יצר טוב, שמלמדהו לעשות טוב, ויצר הרע שמסיתהו ומדיחהו לעשות רע. אם יצר הטוב מתגבר עליו, האדם הולך בדרך הישרה ועושה טוב; אם יצר הרע תוקף עליו, האדם עושה רע, נוהג כאי-מוסרי.

הקתולים ציירו מאבק זה, ונתנו לו הבעה של תמונה. אדם מתהלך בשדה ונושא על כתפו הימנית מלאך וטוען על כתפו השמאלית את השטן. המנוול הזה מושכהו אל תוך הגיהנם, מורידהו אל התופת. אבל אם יד המלאך היא על העליונה, אזי האדם עושה טוב והמלאך מובילהו אל גן העדן.

טוב וישר. זוהי תשובה נצחת שמתרצת כל הקושיות והבעיות! אחר זמן כשבני אדם היו למתורבתים וחכמים יותר, הם בושו להאמין במלאך ושטן, יצר טוב ויצר רע. הם המציאו מלים חדשות: מצפון, "תאוה". אבל אך המלים נחלפו, הדעה נשארה בצביונה ובעינה. בקרב האדם מתגוששים שני יסודות, הטוב והרע, המצפון והחשקה. אם האדם הוא טוב, מוסרי, אומרים שמצפונו גבר; אם האדם הוא רע, אי-מוסרי, אומרים שתאוותיו אכפו עליו.

אפשר לנו לצייר כמה השתוממו אבותינו בשעה שהפילוסופים ואנשיהאשכולות באו ואמרו ששום מאבק אינו מתארע בקרב האדם, שהיצר הטוב והיצר הרע אינם מתקוטטים כלל; שלכל מעשי האדם, בין הטובים ובין הרעים, ישנה סיבה אתת, ישגו נימוק אהד. האדם עושה מעשה זה משום שהוא מעננהו, והוא מונע עצמו מעשות מעשה אהר משום שהמעשה ההוא גרם לו אי-נעימות.

והנה קם שאון. קול ענות במחנה החרדים, רמאי-הדעת והמוסרנים (מורליסטים) של הזמן ההוא. הם צווחו ורעשו וגעשו נגד הפילוסופים המלמדים שאין צורך במוסר, ושמשחיתים דעותיהם של בני-האדם. הם חרפו וגדפו אותם ובאחרונה דנום בחרם ושמחה.

אהר זמן, מכיוון שההוגים הגדולים של ימינו ביניהם, דז'הן סטיוארט מיל וטשרנישבסקי אישרו דעה זו שהאדם עושה מעשים שמביאים לו עונג, החרדים הרימו המולה ואזעקה חדשה. הם אסרו חבוריהם, הם רדפום וביזום. היתכן! הם שוללים מאתנו את המוסר. אוי מה היה לנו!

ובכל זאת, כלום ישנו ביאור יותר פשוט ומובן מביאור פשוט ונכון

איש אחד מוציא מפי הילד פרוסת לחמו. בוודאי שאינו נוהג על פי חוקי המוסר. הנהו אנוכיין, הוא עושה הכל להנאתו ולטובתו ולא איכפת לו כלל אם הזולת יסבול מתהלוכותיו.

אדם אהר מוציא בלעו מפיו ונותנו לעני או פושט את מעילו האחרון ונותנו לאיש הרועד מקרה. הזה מתנהג על פי חוקי המוסר המעולה, המוסרנים שעודם רגילים אצל המלים הישנות של הדת מכנים מעשה זה "אהבת הזולת", "התנזרות" וכדומה

אבל לאמתו של הדבר, כשאנו מסתכלים במעשיהם של שני האנשים מאלה אנו מיצאים כאן יסוד אחד: הם עושים מעשים שגורמים להם הנאה. עונג, ונמנעים מעשות מעשים שגורמים להם צער או אי-נעימות.

זה שנתן לעני פרוסת לחמו האחרונה אלמלא נהנה ממעשהו זה, ברי שלא היה עושהו, לו היה אותו האיש נהנה ממעשה ליסטום בוודאי שהיה עושה מעשה גזל, אבל הוא דווקא מאלה הנהנים ממעשה מתן וצדקה. משום זה הוא עושהו.

הנימוק של שני המעשים, השונים בתכלית אינו שונה. שניהם נהנו משום הטעם והנימוק, שניהם מבקשים הנאה, עונג או שניהם מתרחקים מצער, מאי-נעימות; שניהם נוהגים על פי אותו חוק האנוכיות.

נקח לדוגמא את הרוצח המנוול טהייר [Thiers] זה שציווה להרוג ל"ו אלף פועלים בפריס; או ניטול רוצח רגיל, שמאבד משפתה שלמה כדי לגזול רכושה, ממונה, ואחר כך לבזבזו.

שניהם עושים מעשי-תענועיהם משום טובת-הנאתם. טהייר מבקש עונג בהשתלטות על צרפת, הרוצח רוצה להפיק טובת-הנאה מהממון שגזל. בשעת עשיית מעשיהם הרעים רגש האנוכיות הוא כל כך. חזק אצלם עד שכל הרגשות האחרים, כמו רחמים, חמלה, השתתפות בצער, אנושיות נדחים מפניו כאילו לא היו קיימים כלל.

נסיר הצדה רגשות סוערים כמו אלה (עודני משתמש במלה הישנה). נקח, למשל, אדם פשוט או תעשייתן פעוט שמרמה ומנצל פועליו. הוא משקר, הוא מעשק על כל צעד ושעל – כדי לקנות תכשיטים בעד אהובתו או אשתו. מדוע הוא מלסטם את הבריות? מדוע הוא דובר שקר? הוא מבקש תענוגות בני אדם, תפנוקים.

חרפה היא להשתמש בהשוואה שכזו. אבל נעשה זאת. חרפה היא להקיש את הרמאי הנבזה הזה אל לוחם בעד האנושות, המקריב אשרו, חייו על מזבח שחרור האנושות, ועולה בשמחה לגרדום, נותן נפשו על דעותיו, עקרונותיו. אבל מוכרחים אנו לעשות זאת כדי לחזור רעיוננו באופן בהיר.

לכו אמרו לאייננים הרוסים שהם יחליפו חייהם המלאים ייסורים ופגעים בחיים המאושרים של אותו המנוול העשיר, והם יענו לכם בגאווה וגאון: לא! כזאת לא נעשה! הם מוצאים קורת-רוחם במלחמתם נגד המושל העריץ, העברת ממשלת-זדון מן הארץ, שיחרורה של האנושות. זהו העונג היחידי שיש להם בעולם, זהו אשרם. כל תענוגות-חיי הבורגנים נראים להם כמחוסרי-טעם וערך, כשפלים ומלאים תוגה.

אמרו לאייננית הרוסית בשעה שהיא מובלה להתלות: אנו נחיה אותך בתנאי שמהיום והלאה תחיי חיי רכושנית, והיא תענה לכם בגדל לבב: לא ולא! חייהן אינם חיים. הן אך קיימות! אבל אני חייתי!

אנו מדברים על מעשים שאדם עושה בדעה צלולה, אחר יישוב-הדעת, להלן נביא סדרה שלמה של מעשים שאדם עושה שלא מדעת, בלי התיישבות, כמו מכונה. אבל לעת עתה אנו עוד עוסקים במעשים שאדם מעיין בהם, בודקם, עובר לעשייתם. ואנו חורצים משפטנו שכל מעשיו נעשים על ידיו אך משום שהוא רודף אחר עונג ובורח מן המצער והבלתי-נעים.

אחד שותה לשכרה יום יום ומתגולל בחוצות. הוא עושה מעשה זר זה משם שלפי הרגשתו היין או היי"ש מגרה עצביו החלשים או שנחלשו. הוא מוצא עונג בגירוי עצביו. השני גם כן חומד יין, אף הוא נהנה משתייה, אבל הוא אינו שותה משום שהוא מוצא קורת-רוח במצב-הפכחות, כשדעתו צלולה והוא מוכשר לעסוק בכתביו או

במחקריי עסקו זה מביא לו תענוג יותר מהשכרון. הוא דומה לזולל זה שנכנס למסעדה ומבקש שיראו לו פרט המאכלים. ההוא תאב לאכול דגים, צלי בשר ארנבת, יונים צליות, אבל הוא גם מתאווה לאכול בשר תרנגול הודה; אבל הלא אי-אפשר לו לאכול את כל המאכלים השונים בבת אחת. והוא בורר לו מאכל זה שיביא לו הנאה יתרה – וסועד את לבו.

כשאדם נותן פרוסת לחם האחרונה לעני או פושט מעילו האחרון ונותנהו לערום, והוא בעצמו אין לו מה ללבוש והוא עומד ורועד מצינה, הוא עושה מעשהו זה משם שמראה העני הרעב או הקופא מקור גורם לו צער יותר מרעבונו או מרעידתו הוא.

בטוח הוא שיצטער מרעב או מהקור, אבל יודע הוא שיצטער פחות משהוא הצטער כשראה את הזולת סובל. משני המינים של אי-נעימות או משני הסוגים של צער הוא בוחר לו הפחות המצער.

אצל הפראים באוסטרליה נפוצה האמונה שאדם מחוייב להנקם מרוצחי קרוביו. גיאו הנוסע המפורסם מספר כשקורה שאצל פרא אוסטרלי נרצח אביו או אמו, אחיו או אחותו או סתם אחד משארי בשרו, הוא מונע עצמו מאכילה, שתייה ושנה עד שהיא מצליח לנקום נקמת הדם השפוך ולהרוג את הרוצח. אינו משגיח בשום סכנה, הוא עושה מעשי גבורה הכי כבירים כדי להביא מעשה הנקם לידי ביצוע המסויים. לחייו אינו משווה שום ערך כל זמן שלא קיים מפעל הנקמה. הרגש של הנקמה מענהו באופן כל כך נורא, מדריכהו מנוחה במדה כזאת עד שהוא אינו יכול להגות בשום דבר כל זמן שרגש זה עוד לא בא על סיפוקו. מעשה הנקם, מילוי חובו לנרצח, משכך רוחו, משרה עליו שלום-נפש שלא מצא עד כה.

נוסע אחר מספר על דבר מסעו ושהייתו בברזיליה. פעם נטה אהלו בעבי היער ושכב לנוח. חברת קופים באה להתבונן אל אהלו והפריעוהו משנתו בצעקותיהם. כשבא לכלל כעס תפס את רובהו וירה בהם. אחד מהחבורה מת. הוא משכהו לתוך אהלו. ההרוג היה בעל צורה נאה והוא רצה להפשיט את עורו מעליו. הקופים התגודדו סביב אהלו ודרשו ממנו את חברם. הם צמחה נאנקו ונאנחו, יללו וקפצו ולא נתנו לו מנוחה. הוא גער בהם, איים עליהם, הראה להם רובהו, כל זה ללא-יועיל. לבסוף נדחק ונכנס אל תוך אהלו זקן הקופים והתחנן בפנים מביעות צער ויגון שישב להם את השבוי. הנוסע נאלץ להחזיר להם את החלל. בני החבורה תפשוהו ונשאוהו כשהם נאנחים וצווחים, לתוך היער.

הקופים עשו זאת משום השתתפותם בצערו של אחי המומת. הם לא ידעו שהוא כבר מת, הם חשבוהו אך לשבוי בתוך אהלו של הנוסע. הם הכירו ביתרון כוחותיו של הרוצח וידעו שהוא יכול להמיתם, אבל רגש החמלה היה אצלם גדול וחזק כל כך והוא הטרידם כל כך עד שהם שכחו על דבר הסכנה הצפויה להם. רגש ההשתתפות בצערו של אחי-הנרצח הביא אותם עד דכא ואנס אותם לסכן חייהם לשם השקטתו וסיפוקו.

הנמלים משליבות עצמן אל תוך האש, בשעה שהחיה היותר נוראה בתבל, האדם, מצית את קינן. לאלפים הן מקריבות את חייהן לשם הצלת "גוריהן" מתוך הדליקה. הן מסכנות חייהן חלף התענגות שנותנת להן מעשה הצלת ילדיהן וביציהן. הן מטפלות בהם ודואגות לשלומם יותר הרבה מהבורגנים שלנו.

התולע עוזב את מקומו משום שפה השמש בוערת כתנור. הוא מחפש לו מקום צונן, שבו ירגיש עצמו יותר בטוב

הרבה פרחים, בייחוד פרחי השמש מטים עליהם וכותרותיהם כלפי הצד ההוא שבו נמצאת השמש, בבוקר עליהם מופנים אל צד המזרח, בצהריים הם עומדים זקופים, בערב הם נוטים למערב. פרחים אחדים סוגרים גידיעליהם בלילה או ביום מעונן ופוחים אותם כהשמש זורחת. ישנו פרח אחד הנקרא "אל תגע ביי" עליו פשוטים כמו כל עלי פרחים ועצים. אבל כאשר יגע בהם מי שהוא הם מתקמטים כאילו היו בורחים מפני אנשים ונצרבים ממגעם, מדוע נוהגים הפרחים ככה? גם הם הנם אנוסי רגש העונג ורגש הצער. כל היצורים שבעולם מתנהגים על פי כלל גדול זה: הקופים, הנמלים, התולעים, הפרחים והפראים באויסטרליה, הקדוש הנוצרי, שמסר נפשו ונשרף על קידוש השילוש והקדוש המעונה האינני שעולה לגרדום בער משא-נפשו, שהרור האנושות.

לבקש עונג ולהתחמק מהאי-נעים זהו חוק ולא יעבור בחיים, זוהי תמצית החיים, זוהי תורת האנוכיות.

בודאי ישאל הקורא מה יצא לנו מזה שבאנו לידי תיאוריה זו? כלום התקדמנו על-ידי קבלת תורה זו?

כן וכן. רכשנו לנו אמיתות, הכחשנו ובטלנו משפט קדום שהביא להרבה טעויות, להרבה עיוותים, להרבה ייסורים וגרם לאנושות הפסד מרובה, עוני, מחסור ושפיכת דמים,

אם כן – בוודאי ישאל כל קורא נבון – אם במוסר יש משום הכרח טבעי, הוא אחד מחוקי הטבע, למה אנו צריכים ללמוד תורת המוסר ולהפיץ תורה זו ברבים? מדוע אני מצטער כשאני רואה סביבי מדוכאים ועשוקים? מדוע אין האדם אדיש, שאנן ושלול ללא רוגז וללא דאגה?

על שאלות אלו ניתן תשובה בפרקים הבאים.

III

תורת האנוכיות מלמדת אותנו שכל המעשים הנעשים על ידי בני האדם, הן המעשים הסובים והן המעשים הרעים, הן הקרבת עצמם והן רמאות ונוכלות באים לידי ביצועם, אך משום שבני האדם רודפים אחר תענוגות, ומתרחקים כמטחווה-קשת מאי-נעימות וצער

נקל לנחש כי אנשים מרובים לא ימצאו שביעת-רצון בביאורנו זה של המוסר לא רק החרדים, האדוקים הדתיים יקראו אחרינו מלא, מציגים אותם כלי ריק! איזה גמול עתידים הם לקבל בעד מעשיהם הטובים? אפילו הרבה מהמחונכים והמתקדמים לא יסכימו לחיזורנו זה של הבעיה המוסרית. אינם יכולים אף לעלות על הדעת שהאיש המקריב חייו על מזבח חופשה של האנושות מביא קרבן-עולה זה מתוך אותו הנימוק, מתוך אותו הרגש שהרמאי והנוכל מרגיש בשעת סחטו ממועליו-שכיריו פרוטות אחדות

אי-הבנתם זו של תורת-האנוכיות הפשוטה והטבעית באה להם מזה שלמרות היותם נאורים וקדמתנים אין בכוחם לשחרר עצמם מהרעיון הדתי של שכר ועונש. משחר ילדתם פטמו אותם בתורה הנלוזה הזו שבעד כל מעשה טוב מקבלים שכר ובעד כל מעשה רע מקבלים עונש.

המורה באסכולה מעניק את התלמיד החרוץ בתעודה, משלם לו בדברי חניף, הוא משבחהו ומהללו במעמד חבריו; והוא מעניש את התלמיד הרשלן והמפגר בעיכובו בבית הספר במשך שעה או שעתים אחרי גמר הלימודים והליכת שאר הילדים לבתיהם, המושל או הממלכה משלמת בעד מפעלים טובים באותות הצטיינות ובעד מעשים רעים – בחבישה בבית-האסורים.

הגלח מבאר שבעד כל מעשה טוב שהאדם עושה הוא יקבל חלקו לעולם-הבא, בגן-עדן, ובעד מעשים רעים – סופו לירוש גיהנם. העיקר הזה של שכר ועונש נבלע כל כך בחלבנו ודמינו עד שאין אנו יכולים לבאר אחרת מעללי האיש. הוא מהלך מישרים דרכו, כדי לבוא על שכרו. אבל לו התבוננו אל ארחם ורבעם של בעלי-החיים ו"תהלוכות" הנטעים, כי אז נוכחנו בנקל שלבעלי-החיים והנטעים ישנה תורת-מדות מעולה מזו ושונה לגמרי.

הזקנים שבאבות הכנסיה כבר עמדו על זה. אוגוסטין הקדוש שנה: להחיות אין נשמה. כל מעשיהן נעשים בעל-כרחן, כצורך טבען ומשום זה אין להן לא מדות טובות ולא רעות, והן אינן יודעות כלום לא על דבר גן-העדן והגיהנם, ולא על דבר שכר ועונש. הן עושות את הטוב והמטיב להן. אוגוסטין הקדוש, כמו כל מורי-הדת, הנוצרים, המוסלמניים והבודהאים אשר האמינו שלאדם יש נשמה ושהוא עומד למעלה מכל בעלי-החיים, לא היה יכול לבאר באופן אחר מעשיו הטובים והרעים של הילוד-אשה אלא על ידי השפעתו של אלהים או על ידי אכפו של השטן. הפילוסופים והמוסרנים שלא האמינו באלהים ובשטן, בראו להם מלים חדשות כמו "המצפון", ה"צו המוחלט" וכדומה....

מורי-הדת, הפילוסופים והמוסרנים לא למדו זואולוגיה. הם לא התבוננו אל התנהגותם של בעלי-החיים החברתיים כמו למשל הדגה, העופות החרקים ודומיהם. בעלי-החיים יודעים להבחין בין מעשה טוב ורע. ועוד יתרה, יש להם אותם המושגים על המעשה הטוב והרע שפותחו על ידי בני האדם.

חוקרי הטבע של המאה הי"ח כבר השגוהו בעובדה המתמיהה הזו. הם צפו וראו את תהלוכותיהם של בעלי-החיים, וכתבו על נושא זה ספרים כבדי-משקל וערך. אבל הם לא הסיקו שום מסקנות מהעובדות האלו. והעובדות כשהן לעצמן לא הובילו לשום מטרה ומעט מעט נשתכחו. אך במאה הי"ט החלו להשוות אורח חייהם של בעלי-החיים, הנהגותיהם, אל החיים והמעשים של בני-האדם, ואז מצאו שהרגש המוסרי מפותח יותר אצל בעלי-החיים.

פורל, חוקר הטבע המפורסם שבלה עשרות שנים בתצפיות חייהן ומדותיהן של הנמלים, מוסר לנו עובדות אלו שהוא צפה אותן פעמים רבות.

ישנו סוג נמלים הנקראים בשם נמלי-הדבש. הן יוצאות השדה ומלקטות שם מיץ הפרחים ממש כמו שנוהגים הדבורים. אלא שהדבורים מלקטות את הדבש בכפות רגליהן והנמלים – בקיבה מיוחדת, היינו בכיס מיוחד הנמצא בתוך הקיבה. בשעה שנמלות רעבות פוגשות בנמלה בעלת-כיס מלא דבש והן מבקשות ממנה אוכל, הנמלה השבעה סוחטת כיסה וטפת דבש נוטפת והרעבות אוכלות לשובע. הנמלה השבעה חושבת לחוב קדוש להאכיל את הרעבות.

שאלו נמלה זו אם רע הוא מעשה מניעת היתר מהרעבות, והיא בוודאי תענה ותאמרי רע הוא שלי יהא יותר מדי צרכי והזו תהא רעבה, עלי ליתן מהשפע שלי. היו מקרים, – אף כי נדירים, – שנמלה אחת מאנה לנהג ככה. היא לא רצתה ליתן מ"הונה הפרטי" שעלה לה ביגיעה יתרה: ועל זה גרשוה מהסתפח בנחלת חברותם, בקנס. עוד עובדה מפתיעה אחת.

פעם קשרו מלחמה שתי חברות נמלים. הנמלים הן עם עז ואוהבות קרבות. לפתע השגוהו שנמלה אחת שבעה מסרבת להאכיל נמלה רעבה שפגשה. שני מחנות הנמלים הפסיקו התגוששוהו וכולן התנפלו על הנמלה המושחתת וקרעוה אברים, אברים.

הצפרים הקטנות, האנקורים, מעמידות זקיפים, צופים המודיעים לעדה על כל הנעשה סביבותיהן. אם יש שזורקים לפנייהם פרוסות לחם אחדות והצופים משגיחים בהן, מיד הם מוציאים קול צפצוף שפירושו קריאה לכל בנות העדה לבוא ולהשתתף בסעודה שפלוגי הכין בעדם.

אם הצופים לא הודיעו כלום, או אחת מהן באה ולקחה לה את כל הפרוסות לבדה, כולן מתנפלות על הרשעה הזו, הן מוציאות אותה, בחרפת גירושים, מתוך העדה.

החפרפרה היא חיה קטנה, היא חופרת מערות בתוך הטודמה, ובהן היא אוגרת מזונותיה לימות החורף. כשחפרפרה אחרת באה אליה, היא נותנת לה הרשות להכנס לתוך מערתה, ומרשה לה לאכול כאוות נפשה. שאלו חפרפרה זו מדוע היא מתנהגת ככה ומוחלת על זכות רכושה הפרטי, והיא תלעג לכם. היא לא תבין שאלתכם, הכי אפשר כלל להתנהג אחרת, כלום אפשר לה למנוע לחמה מחברתה הרעבה?

שאלו את הציוקצי, – עם פרא במרחקה של סיביריה, אם מותר לו לאדם להכנס לתוך אהלו של מי שהוא ולאכול לתאבונו והוא יענכם לאמור: כשיש לאדם אוכל משלו, להכנס לבית חברו ולאכול משל חברו, זהו מעשה שלא ייעשה. אבל כשהאדם עיף ורעב ואין לו מזון סעודה אחת, מותר לו להכנס לתוך אהלו של חברו ולאכול מהאוכל הנמצא באוהל. בשעה שבעל האוהל איננו נוכח, שומה על האורח הבלתי קרוי להשאיר סימן שיעיד שהוא היה בכאן: קצה חבל משולב בעניבה, סכין או סתם סמרטוט וכדומה כדי שבעל האוהל יידע שהאוכל היה ידו ולא איזה שודד ולא יבוא להצטער שבשכונתו נמצאים אנשי חמס ועליו להשמר מהם.

אפשר למלאות ספרים שלמים בעובדות האלו מארחות חייהם של בעלי-החיים, של הצפרים, של הדגים והאגשים הפראים, אשר אין להם שום השגה על דבר דת או תרבות. עובדות אלו מוכיחות שבעלי-החיים כמו בני-האדם, מבהינים בין מעשה טוב ורע, ושרגש המוסר מפותח אצלם.

הנמלים, העופות, החפרפרה והציוקצי לא קראו לא בספריו של קנט ולא בכתבי אויגוטסטינוס הקדוש ולא עיינו כלל בחיבוריהם של בינטהם דז'הן סטיוארט מיל והם אף לא דרכו על סף ה"חדר" ולא למדו את החומש ובכל זאת הם מכירים בין מעשה טוב ורע.

ובשעה שאנו מתבוננים בעין פקוחה ובהבחנה יתרה אל העובדות האלו, אנו רואים שאצל הנמלים, העופות, החפרפרות כמו אצל הפראים, מעשה זה נקרא טוב שהוא טוב לכל העדה או לחברה, ומעשה זה נקרא יע שהוא רע ומזיק לעדה או לחברה. ולא כמו ששנו התועלתנים שטוב פירושו הוא טוב ומועיל ליחיד, לאיש הפרטי. לא ולא! טוב הוא דבר זה או מעשה זה שמביא תועלת לחברה,

ובכן, למוסר, או הדעת טוב ורע, אין עסק בדת או במצפון. הוא חוקה שחקק הכבע, הוא רגש טבעי, דבר שקיום החברה תלוי בו.

מורי-הדת, הפילוסופים והמוסרנים עשו הרבה ספרים המטפלים בתוקיו ומשפטיו. של האלהים, או העומקים במצפון, במוסר, בדת שהנמלה הקטנה עושה מתוך רגש טבעי משום שוה ומביא תועלת לחברה.

הרגש הזה או הבחנת המועיל והמזיק לחברה מפותח בממד צר אצל בעלי-חיים העומדים על מדרגה נמוכה, ובממד יותר רחב אצל בעלי-החיים העומדים על שלב יותר גבוה בסולם ההתפתחות. אצל הנמלים רגש זה פועל אך בנוגע לנמלים בנות קן אחד או חבורה אחת. הנמלה השבעה תאכיל את הרעשה אך כשהאחרונה היא דרת קנה, בת חבורתה, היא לא תאכיל נמלה נכרייה, דרת קן אחר. היא לא תבוא לעזרת נמלת זרה ולא תרשה לה להכנס לתוך קנה. האנקורים, הדרורים שמחלקים ביניהם באופן אחוותי כל אשר ימצאה יהרגו וירצחו אנקורים דרי מקום אחר, בני חבורה אחרת אשר יעיזו לבוא ולבקש חלק בסעודתם.

הציוקצי בן שבט אחד חושב את הציוקצי בן שבט אחר לזר. הוא לא יפרוס לו לחמו. הוא ימכור לו מזון, היינו הוא יונה אותו (במעשה מקח ממכר הלא אתד תמיד נמצא מרומה). אבל לציוקצי בן שבט אסור לו למכור מן המיותר שלו. עליו ליתן לו זאת חנם אין כסף במתנה גמורה שלא על מנת להחזיר. אסור לו לנהל חשבונות עם בן שבט בכל מה שזכה אחד, זכה כל השבט. על האדם המתורבת, המכיר ביחסים הנארגים בינו ובין האנושות כולה, שומה להרחיב את המושג הזה של הטוב והרע ולהביאהו עד לגבולה של האנושות כולה ואפילו עד לתחומם של בעלי-החיים.

אצל האדם המתורבת רגש זה, דעת זו צריכה להיות רחבה ביותר. הרגש הזה, ההבחנה הזו של הציוקצי, הנבער מדעת והמבין משמעותו של הטוב באופן צר ומוגבל, מן הדין הוא שיתפשט ויתרחב יותר ויותר אצל האדם המתורבת.

אמת היא שהרגש הזה או הדעת הזו היא דינמית. היא משתנית לעתים תכופות, היא דורשת הסתגלות לתנאים שונים בזמנים שונים. אבל עלינו להבין שרק ציוני הטוב והרע משתנים, מה שנחשב לטוב בתנאים מסויימים

אפשר שייחשב לרע בתנאים אחרים, אבל המושג העיקרי, הדעה היסודית שטוב הוא זה שטוב לחברה ורע הוא זה שרע לחברה נשאר בעינה בכל התנאים והנסיבות בלי שום שינוי. ככה, למשל, אנו מוצאים מנהג זה אצל כל העמים הפראים: הם אוכלים את הוריהם התשישים והישישים שאינם מביאים שום תועלת לחברה והם אך למשא להם עצמם ולציבורם. פראים אחרים מחיים אך שלשה או ארבעה מילדיהם, את השאר, שנולדו במאחר, הם הורגים סמוך להולדם.

מוכרחים אנו להודות כי זהו מנהג רע, אי-מוסרי. אבל נתאר לנו מצבם, מלחמתם הקשה והמרה נגד הטבע והסביבה, וניווכח שהפרא במקרה זה-מודדך הנהו על-ידי רגש בקשת הטוב והמועיל לחברה. עליו לבחור באחד משני הדרכים: או לחיות הוריו הזקנים והחלשים ואז הוא ומשפחתו ירעבו לחם, או להכחיד הזקנים והחלשים כדי שהצעירים והחזקים יוכלו להתקיים. משתי רעות עליו לברור את הפחותה, ובחירתו זו מביאה תועלת לחברה.

הנוסע הרוסי המפורסם מיקלוכה-מקלי שבלה שנים רבות בחברת הפפאופים, עם פרא בגבינייה החדשה, מספר, שמהעת שהשליחים, מפיצי הנצרות, התיישבו בין הפראים האלה ובארו להם שאסור לאכול את הזקנים והחלשים, הם בכל רע, סובלים רעב ומחסור.

וכן הוא בנוגע לרצח הילדים. הפראים מוכרחים להרגם כדי שתספיק להט המחיה הדלה לפרנס הילדים הנשארים שעליהם מוטל תפקיד המשכת קיומם ודורם.

היוצא מדברינו הערכת המעשים, ציונם כטובים או כרעים יכולים להשתנות, הם פושטים צורה ולובשים צורה, אבל מושג-היסוד נשאר בעינו אצל הנמלים, האנקורים, החפרפרה ואצל בני-האדם.

היהודים שונים: מה דילך סני לחברך לא תעביד; אם לאו, סופך לירוש גיהנם.

המוסר של בעלי-החיים עומד על מדרגה יותר גבוהה, הוא מאלפנו: עשה לחברך מה שאתה רוצה שהם יעשו לך. והוא מוסיף לומר: זוהי אך עצה טובה, שאני מיעץ לך. העצה הזו היא פרי חויות ממושכות וקשות, פרי דיונים ויישובי-דעת ממושכים על-דבר ארחות חייהם של בעלי-החיים החברתיים. הרגש הזה נעשה אצלם להרגל משום שבלי-עקרון זה אין שום חברה יכולה להתקיים ושום בעלי-חיים לא היו – יכולים להתגבר על כל המכשולים שהטבע שם על דרכם בחיים.

העקרון הזה מן ההכרח שיהפך להרגל אצל האדם המתורבת.

האפשר לנו למלא צו גדול זה במצב הנוכחי של החברה הקיימת? על זה נרחיב הדיבור בפרק הבא.

IV

דעת המעשה הטוב והרע חרותה על לוח-אופיו של האדם. אחת היא על איזה שלב בסולם ההתפתחות הנהו עומד; ואפילו אם כוחותיו האינטלקטואליים מעורפלים ומטושטשים על ידי משפטים קדומים ועניינים אישיים, תדיר ובלי הפסק ער בו רגש המוסר ונטועה בו הדעת שמה שטוב להברה שבה הוא חי הוא מעשה טוב ומצווה לעשותו ומה שגורם נזק לחברה, זהו מעשה רע ואסור לעשותו.

מאין באו לו לאדם אותו הרגש ואותה הדעת? ועוד יתרה, אנו רואים מיליוני אנשים שמושגם על. האנושות הוא קלוש מאד. הם מכירים במועיל והמזיק לעמם, לשבטם או רק למשפחתם, לבית אבותם. מה עלינו לעשות כדי שהאנשים האלה יבואו לידי דעת המועיל והמזיק לכל האנושות? כיצד נוכל להוציאם מתוך אנוכיותם המוגבלת ולטעת בהם רגש האחדות עם כל באי-עולם? הויות אלו העסיקו מוחותיהם של ההוגים שבכל הזמנים, והם עוד עסוקים בהם גם עכשיו. אנו נשתדל להוות דעתנו וליישב שאלות אלו מנקודת ראותנו. נעיר דרך אגב, שאפשר שביאורנו אינו נכון. אפשר שאנו טועים, אפשר שהסברתנו אינה אמיתית. אבל העובדות במקומן עומדות. דעת הטוב והרע אינה משתנית בתמציתה. אנו יודעים, למשל, שכוכביהלכת, וביניהם גם הארץ שלנו, מסתובבים סביב השמש. אנו מבקשים לבאר עובדות אלו ומחווים דעתנו בענין זה. אם ביאורנו הוא נכון או לא, אחת היא לכוכבים. העובדה אינה משתנית על ידי באור זה או אחר. כוכביהלכת הולכים סחור סחור. הארץ נוע תנוע ואנו נעים אתה יחיד.

הוא הדין בנוגע לביאורי מהות המוסר. ישנן עובדות ידועות, דעות ידועות. אנו רוצים לחוור הדעות האלו. אפשר לנו לטעות בביאורינו. אפשר שלא ירדנו לעומקם של מושגים צסויימים אחדים, אבל העובדות והדעה העיקרית אינן משתנות על ידי טעותנו. הן נשארות בלתי נפגעות, בלתי נגרעות.

הדת לימדה: אלהים צווה לעשותו לכן מעשה זה הנהו טוב ואת זה האלהים ציווה להמנע מעשותו, לכן הוא מעשה רע. אם מעשה מביא תועלת או גורם נזק לא איכפת לה כלל. ישנן מצוות עשה ולא תעשה, לאוויך. האדם מחוייב לקיים מצוות ה'.

המושגים האלה כל כך משובשים עד שאין כדאי כלל לבקדם.

נמשיך את הרצאתנו.

המוסרנים כמו הובס שונים; המוסר הוא תולדת החוק. החוק פתח בלב האדם את רגש הצדק והעוול, הטוב והרע. מתוך ספר החוקים למדו בני-האדם מהי מצוות עשה ומהו לאו, לא תעשה. החוקים הם שהשפיעו על האדם ועשוהו לאיש המוסר.

נקל לכל אדם בר-דעת לראות שהביאור הזה מופרך מעיקרו. לא החוקים פתחו בקרב האדם דעת הצדק והעוול, אלא ממש להפך, דעת המועיל והמזיק משמשת בסיס לכל החוקים והמשפטים, דעה זו הביאה את האדם לידי חקיקת חוקים. החוקים השתמשו בדעה זו לטובתם של יחידים ולרעתם של ההמונים. החוקים והמשפטים ניצלו דעה זו לשם מטרות בלתי-רצויות. החוקים השחיתו את הדעה היקרה הזו במקום לפתחה לטובתה ולתועלתה של האעשות. החוקים טמטמו רגש זה, צימצמו אותו וכמעט שהשמידוהו. גם על שיטה זו לא כדאי להרחיב את הדיבור.

התועלתנים שונים שהאדם עושה מעשים טובים או רעים אך מתוך רגש התועלת והנזק לעצמו, לאישיותו.

קצת אמת יש בביאור הזה, אבל בכלול אינו נכון. הלא עדים אגו למעשי אנשים העובדים לטובת אומתם, שבטם; משפחתם. אנו מוצאים בקרב האדם רגש של סולידריות, של אחדות, דבקות באנשים אחרים.

מה מפליא הדבר! אך ההוגים של המאה הי"ח גילו את האמת או לכל הפחות לא התרחקו ממנה.

הכלכלן הפוליטי המפורסם, אדם סמיטה היה הראשון שמצא מאין בא לו לאדם רגש הטוב והרע או דעת המוסר. הוא היה החלוץ שהצליח לפענח מקורו של הרגש הזה וטיבו. ספרו זה, ה"תיאוריה של רגש המוסר", עולה בהרבה על חיבורו העוסק בכלכלה פוליטית. מטעם זה אסרו הכומרים את הקריאה בו. לא הרשו להדפיסו, להוציאו לאור, ועד העת התדשה לא היה ידוע ברבים.

אדם סמיטה בספרו זה הגדיר את המוסר כאהדה. אנו רואים איש מכה ילד. אנו יודעים שההכאה הזאת גורמת לילד כאב, והילד צועק ובוכה. כוח דמיונו מצייר לנו את יסורי הילד. אנו מתערבים בדבר ואיננו נותנים לרשע להוסיף להכות את הילד החף מפשע. וכל מה שכוח דמיונו של האדם הולך ומתפתח, וכל מה ובהאדם מרבה ללמוד ולהשכיל, מרגיש הוא יותר ויותר בצער ובמכאובו של הזולת, ובאותה המדה גדל בו החפץ להשקיט את הכאב, לבטל הייסורים שסובל הברו. בכל פעם שהוא רואה אדם נעלב, עשוק, מעוול, הוא מרגיש בעלבונו, משתתף בצער, והוא כאילו אנוס להגן על הנעלב, לבוא לעזרת העשוק.

מעוט מעט מתפתח הרגש הזה, גדלה האהדה הזו לזולת, עד שהוא נעשה להרגל.

על ידי משלים מצויינים מבאר סמיטה את רגש המוסר בבחינתו של הוק הטבע.

חסרונו היחידי של סמיטה הוא זה שלא ידע שרגש האהדה הזה נעשה להרגל אצל בעלי-החיים כמו אצל בני-האדם.

עוד יתרה, בשעה שאנו מתבוננים לחיי בעלי-החיים אנו רואים שהם מקיימים אחדות, ושיתוף-עניינים, צוותאיות במדה מפליאה ומתמיהה. הנשר טורף צפרים קטנות ואוכלם. הזאב דורס חיות קטנות וסועד את לבו, כל זה ידוע. אבל לא רבים השגיו שהנשר והזאב מתאחדים לשם ציד התאו. זה רודף אהריו ממרומיו וזה על הארץ מתחת עד שהתאו מתייגע ואז שניהם טורפים אותו. ולהפך צפינו שישנן צפרים שמתאחדות עם חיות קטנות והן מזהירות אחת את השנייה, והן מאותתות כשהשונא מתקרב.

לכן, סולידריות, אחדות, עזרה הדדית הוא חוק הטבע, חוק שמאחד ומאגד בעלי-חיים שונים במלחמתם על קיומם נגד התנאים הרעים המסכנים חייהם ובאותה המדה שרגש האחדות מפותח בחברה תהא מה שתהא – של בעלי-חיים או בני-אדם – באותה מדה מפותחים המרץ ואומץ-הרוח אצל בניה, ובה במדה מובטחה התקדמותם והצלחתם. להפך, כל מה שהרגש הזא הולך ומתכווץ, הולך ומטשטש, והיחיד אינו בטות שחברו יבוא לעזרתו בשעת צרה ומצוקה, כן המרץ ואומץ-הרוח הולך הלך ודל, החברה יורדת פלאים, ועוד מעט תפול בנופלים.

נשער שהרגש הזה של אחדות התפתח במשך אלפי שנים אצל בעלי-החיים, והוא נעשה להם כהרגל ועובר כמורשה מדור לדור, ונבין שהמוסר היה להם לדבר שבהכרת, לצורך הגוף כמו אכילה, שתייה. זהו מקור המוסר, -עילתו הראשונה. כשאנו מתבוננים אל אורחות חייהם ותהלוכותיהם של בעלי-החיים, – לא במו הבורגנים הסקרנים, – אלא כמו חוקרים מלומדים, אנו רואים שבכל מקום שולט העקרון, נהג עם חברך כמו שאתה רוצה שהוא ינהג עמך. עשה למענהו כל מה שאתה רוצה שהנא יעשה למענך.

כל מה שאנו מרבים ללמוד לדעת את עולמם של בעלי-החיים; כל מה שאנו מעמיקים להכיר מוסרם, אנו נוכחים יותר ויותר שרגש זה של אחדות, של חיים בצוותא חדא, של עזרה וסעד הדדיים ממלא בתהליך התפתחותם תפקיד חשוב, ושהרגש הזה הוא אחד התנאים הכרחיים בהתפתחותם.

V

המוסר הזה, רגש האחדות לעולם לא כבה, לעולם לא אפס מקרב ההכרה האנושית. אפילו בזמנים היותר חשוכים של עבדות ושפלות בשעה שעושק וחמס, שלטון עריצים וניצול מנסים לשתק רגש זה, הוא נשאר ספון בלב ההמונים, ודייה דחיפה אחת שהם יתעוררו ויתקוממו נגד מדכאיהם; דחיפה זו, אתערותא זו של רגש המוסר הטבעי, אנו קוראים מהפכה.

דרך כל תהליך ההתפתחות ההיסטורית של בעלי-החיים ובני-האדם עובר מוסר זה כחוט השני בכל עבודות הצי הבריטי. הנה הוא כמעט נעלם, סמוי מן העין: החבלים שחרו משחור מראיהם, הם מרופשים ומזוהמים, הוריקו מרוב שוייה במים; אבל גזרו את החבל ותמצאו באמצעיתו את החוט האדום. האדם אינו יכול לזנוח הרגש הזה, אינו יכול להפרד ממנו אף כשירצה. הנהו רגש טבעי כמו חוש הריח או חוש המישוש.

האמונה מלמדת אותנו להכיר אותו הרגש. אבל היא מתאמצת לנצלו. היא מפארת סחורת המוסר הזה, כדי שירבו קופצים עליה וכדי לאחוז את עיני עם-הארץ. היא מפיצה מוסר זה לטובת העשירים הגברתניים האלימים.

כשאנו משליכים אחר גוונו האמונה, החוקים, כל אותם הלבושים הבלים והנושנים שבהם עטפו את המוסר כדי לנצלו, אנו מוצאים שהמסר נשתמר בעינו, בטהרתו כמו שהתפתח בקרב לבם של בני-האדם ושל בעלי-החיים במשך אלפי שנים.

לכפור בעקרון המוסר מפני שהאמונה והחוקים השתמשו בו למטרותיהם הם הוא מעשה משולל כל הגיון. למה הדבר דומה? לזה שאומר שאין מן הצורך לרחץ במים מפני שהקורן מצווה לרחץ בכל יום ויום; או שצריך לאכול בשר חזיר ששלטה בו רימת הנימה מפני שבעל ההיגיהנה, משה, אמר "זאת החזיר לא תאכלו".

מה מלמדנו אותו המוסר האומר: התנהג עם חברך כדרך שאתה רוצה שהוא יתנהג עמך? הוא מלמד אותנו את תורת השוויון המופשט, עקרון היסוד של האנרכיזם. האנרכיסט אינו רוצה שימשלו בו. כלום אין זה אומר שהוא אינו רוצה למשול בשום איש? אין אנו רוצים להיות מורמים, אנו רוצים שיגידו לנו את האמת, ואנו אומרים את האמת לזולתנו. אין אנו רוצים שיגזלו מאתנו פרי יגיע כפינו. ובזה אנו מצהירים שאין ברצוננו לגזול פרי עבודתם של שום בני-אדם.

השוויון הגמור ששורר בעולם של בעלי-החיים, ותוצאתו האחדות, הסולידריות הוא כלי-הזיין היותר משובח שבו הם משתמשים במלחמתם על קיומם: שוויון הוא צדק.

הננו אנרכיסטים. ואנו מצהירים שמבקשים אנו שהאחרים יתנהגו אתנו כמו שאנו מתנהגים עמהם. היוצא מדברינו, ברצוננו להתנהג עם זולתנו כמו שאנו חפצים שהזולת יתנהג עמנו לבל ישתמש כנגדנו במעשי כפייה ואונס, באלימות, בשקר, במרמה, במזימות, ברמאות, כמו שאנו לא נשתמש נגד אחרים בנוכלות, בערמה ובשקר. שוויון וצדק – זהו אנרכיזם אגו קוראים למלחמה לא רק נגד השילוש, חוק, דת וסמכות-שלטון אלא כנגד כל השקר והזיוף, העוול, כנגד כל המשחת והנפסד; כנגד הכל שאינו בקו השוויון.

יש שישאלונו: אם ברצונכם שאחרים יתנהגו עמכם כמו שהם חפצים שאתם תתנהגו עמהם, אם כן למה אתם משתמשים במעשי-אלימות? למה אתם משתמשים בחומר-אלימות? למה אתם משתמשים בחומר מפוצץ ובפצצות? מדוע הרגתם את אלכסנדר השני? כלום רוצים אתם שככה יתנהגו אתכם?

תשובתנו היא פשוטה. כן! יהרגו הם אותנו כשאנו נהיה למנצלים ומדכאים. אנו אומרים לבנינו: ביום ההוא שאני אהיה למנצל, לרמאי, הרגני נא הרוג ואל תחוס ואל תרחם! כן, הרגו אותנו, ירו בנו, תלו אותנו אם נלך לעשוק את הזולת, את האינדיינים האמריקאים. השמידו אותנו על ידי פצצות, על-ידי חומר מפוצץ בשעה שנעשוק ונדכא פועלים מרודים.

לרופא פולני, מלומד גדול ובעל אופי מצויין שנשלח לאירקוטסק בגזירת ממשלת העריצים הרוסית, קרה מקרהו שנשכו כלב שוטה. הוא צרב את הפצע וקווה שיתרפא. אחרי שבועות מספר הרגיש שהמקום סביב הנשיכה מתחיל טופח. כרופא מומחה הוא הבין דבר מתוך דבר. הוא נא בריצה אל ידידו הרופא ואמר לה תן לי רעל, מהר! הרואה אתה איך צבתה ידי? דמי מורעל, אחרי שעות אחדות תיסרף עלי דעתי ואני אשך, אזיק בני-אדם, מוטב שתיתן לי מעט רעל-הנימה ואני אמות מיד.

הוא חש שבעוד זמן מה יהפך לנחש והוא ביקש שימיתוהו.

אבל הרופא ההוא דימה שעוד יש תקווה לרפואתו והוא השקאהו סמי-רפואה שונים. אבל הם לא הועילו ולא כלום. הנשוך יצא מדעתו שוכרחים היו לאסרו, ברגעים שהינה לו, הוא שוב הפציר בהם שיגישו לו רעל, אבל חפצו לא נעשה לו והוא מת ביסורים נוראים.

יכולים אנו להביא אלפי עובדות המראות שהאדם הישר-דרך חפץ יותר במיתתו מהיותו בבחינת מזיק ומסכן חי-אחרים.

מתוך אותו הטעם אנו הורגים את המושל העריץ ואנו בטוחים שגם אחרים רצו להרגו משום שהיה עוכר הציבור. סופיה סירובסקיה וחבריה הרגו את אלכסנדר השני. האנושות בדרך כלל מתנגדת לשפיכת דמים. האנושות אפילו ספדה לצר ששחרר הצמיתים הרוסיים, אבל אחר זה הביעה האנושות אהדתה לאיננים.

מדוע? לא מפני שנוכחה לדעת שמיתתו של אלכסנדר הביאה תועלת, אלא משום שמצאה, שסופיה וחבריה להתנקשות הזו, הרגו את הצר לא לשם התעשרות ממעשה הרצח; לא לשם תפיסת מקומו בשלטון וממשל – לא! סופיה וחבריה לא היו נהפכים לעריצים בשום אופן וענין, – הם עשו מה שעשו מתוך שנאת מוות לעריצות ולעריץ, מדכא אנשים, מתוך מאיסה בחיים תחת ממשלת העריץ.

להם היתה הרשות להרוג, – נאמר עליהם מה שנאמר על לואיזה מישל; מותר היה לה לבוז בז. מה נאמר על האיננים שחיו על לחם-ניקודים לבדו, סבלו יסורים ועוני בשעה שחתרו חתירה תחת בית-האוצר בקישיניוב כדי להשיג כסף לצורך הנהלת תעמולתם.

להם היתה הרשות לגנוב. במקרים כאלה מעשה האלימות הוא צדק יושר. בתנאים כאלה השימוש בחומר מפוצץ ובפצצות – הוא מעשה מוסרי, דבר מצווה.

דברנו עד כה על מעשים שהאדם עושה במחשבה תחילה, בהכרה. אבל ישנם מעשים שהאדם עושה שלא בתודעתו. אתמול הסיירו את כל הכפתורים מכותנתנו. אנו קמים בבוקר ומחפשים בידינו את הכפתורים. מעשה חיפוש ומישוש זה נעשה על ידינו באופן מיכני, ב"לא יודעים", כהרי המכונה. זוהי דוגמה אחת של פעולה בלתי מוכרת. אבל כל חיינו, דיבורנו, צחוקנו, רוגזנו, כעסנו או קימוט וכיוון גבותינו – כולם נעשים על ידינו בלא צדיה, בלי כוונה. זה בא לנו כמורשה מאבותינו – אחת אם הם היו אנשים או קופים. הסתכלו באדם בשעת כעסו, בחייה בשעת רוגזתה ותמצאו כי יש בהם הרבה מן הדומה.

יחסי האדם אל האנשים אחרים גם כן נעשים להרגל. האיש אשר סיגל לו הרגלים מוסריים לרוב, עומד למעלה מן האיש הצבוע האדוק שעושה מעשים טובים, גומל חסדים טובים שהוא רוצה לזכות בחלקו בגן-העדן.

לעשות למען איש אחר מעשים שאני רוצה שהוא יעשה כמוהם למעני, נוהג זה נעשה אצל האדם כמו אצל בעלי-החיים, לדבר שבהרגל. האדם המוסרי, באמת אינו מתיישב, אינו נמלך בדעתו, אינו שואל לעשות. מעשה בעד השני או לחדול? הוא עושה מעשהו מתוך רגילות. הוא מוכרח להתנהג ככה ולא אחרת, כמו שהוא ממלא שחוק פיו בעל כרחו בשמעו דגר הלצה, חידוד חריף.

הדת משתדלת לעשות את האדם למוסרי שלא בטובתו. היא מאיימת עליו בגיהנם ובאופן זה היא עושה אותו לאיש חסר-מוסר. החוק אומר: היה לאיש המוסר ואם לאו נאסרך, נלקך, נכך מכות רצח. החוק עושה את האדם לאי-מוסרי.

זוהי התמונה שהחברה הנוכחית מראה לנו.

אבל אנו אומרים: עשה כל מה שברצונך, התנהג כחפצך. אל תשגיח בבעלי-הסמכות השילטונית. אל תגור מפני שום דבר. אין איש יכול לכפותך. אין אדם יכול לצוות לך. משום שאנו משוכנעים שכל מה שבני האדם ירבו להשכיל, והם ישליכו מעליהם כבליהם, ירבו לעשות הטוב והמועיל לחברה, לכל היותר אפשר לנו ליעץ, יש לנו הרשות לומר: לפי הבנתנו מוטב שתעשה ככה. אם המעשה טוב בעיניך. עשה. אנו משגיחים באדם אחד שיושב לו גחון, חזהו מעוקל וריאתו כולה מכווצת. אנו מייעצים לו שירים ראשו למעלה וישר חזהו, מקום שההווייה למדתנו שבדרך זו אנו משתמרים ממהלת השחפת. אנו שונים לו הלכה במידיצינה, ואנו מבארים לו שלמצב-גוף זה יש היתרון. וככה אנו נוהגים גם ביחסנו למוסר. אנו פונים לאדם ואומרים לו: התנהג ככה אם אתה עומד על טיב המעשה הזה. נותנים אנו את הרשות לכל אדם לעשות כל הישר בעיניו. אנו אומרים שאין לחברה שום רשות לענוש אדם על עשותו מעשים אשר לא ייעשו. אבל אין אנו יכולים להתפטר מטבענו, היינו לחדל מאי-אהוב את זה שעושה מעשים שחשובים בעינינו לרעים. תגובה זו מספיקה לבעלי-החיים החברתיים והיא בוודאי שתהא דייה לבני-אדם מחונני-דעת ושכל טוב.

אנו מבקשים אך דבר אחד: להרחיק מתוך החברה האנושית כל מה שמפריע בעד התפתחותה החפשית וכל מה שמעכב ואינו מניח לה לחיות חי-מוסר: היינו הממלכה, הדת, הניצול, המושל, הגלח, השופט, הממון והמלסטם.

אנו רואים ש"דז"יק הרטשן" בטר באופן מבהיל ומרעיד-נפש עשר נשים אומללות שבאופן המוסרי עמדו למעלה מהרבה גברות בורגניות שבחברתנו. הרגש שבא ראשון הוא איבה. ולוא תפשנוהו באותו היום שהוא בקע את כריסה של האשה האומללה בווייטשיפל, היינו קורעים אותו כדג.

אבל לאחר חשבנו שבוודאי היו נסיבות ידועות שהביאוהו לכך: אחרי בואנו לכלל דעה שהוא הנהו מוצר החברה שבה אנו חיים ושהיא גלמה אותו ועיצבה אותו ועשתה אותו למה שהנהו; בהעמיקנו לחדור אל תוך מחשבותיו וסיכויו, ולראות את המלחמה שהוא קושר בתוך נפשו קודם בצעהו מעשי תעתועיו, מעשי-הדמים, – מתערר בנו רגש אחר. שועתנו וכעסנו נעתקים ממנו אל התנאים והנסיבות שעשוהו למה שהנהו, אנו מאשימים ומחייבים את החברה שיצרה "דז"יק רטשן" זה.

לוא ראינוהו עומד לפני השופט, שכבר הספיק בימי חייו לדון למיתה בכמנה ומרוב יישוב-הדעת מאות איש ואשה או חייבם למאסר-עולם, כי אז היתה חמתנו עוברת ונשפכת על השופט, הנציג של החברה, שהרבה לחטוא ולפשוט ממנו, הנשפט, וכל פשעיו הלא עשה בשם החוק והמשפט, בשם הסדר הקיים.

אבל לא רק כלפי "דז"ישק הרטשן" יש לנו הרגשה כפולה כזו, אלא כלפי כל הסובב אותנו. אין אנו מעיזים לשנוא את המנצל בידענו שהחברה הקיימת נותנת לו הזכות לנצל. הוא עושה מה שהוא עושה כאילו היה אנוס על פי דיבור הציבור: מותר לך!

טבע האדם יורד פלאים נעשה מושחת ונפסל בסביבה שכזו.

אבל כאשר רק נשתחרר משיעבודה של החברה הזו אנו נקבל שוב דמותנו האנושית ונרכוש לנו מחדש את זכותנו לאהוב ולשנוא.

אנו מתבוננים אל המעשים המוסריים שבני אדם עושים שלא בתודעתם. אנו משתהים בראותנו מעשי גבורה, אומץ רוח, מרץ שנעשים בנוכחותנו, ואי-אפשר לנו להתאפק מקרוא: זה יפה! זה טוב! תנועותינו, מבטינו, שרטוטי פנינו מביעים שמחה, קורת-רוח בשעה שאנו רואים אדם עושה מעשה המביא ברכה לחברה. ובאותו האופן אנו מביעים כעסנו שצף קצפנו לזה שעושה מעשים המביאים רעה, נזק לחברה.

במצב הנוכחי של חברתנו יש שאנו מוכרחים לכסות על רגשותינו. אנו מרגישים בוז ובחילה לזה שממיט חרפה על החברה, שגורם רעה לציבור, אבל אין אנו יכולים להראות את רגשותינו, אין ביכלתנו להראות מה עמוק הוא רגש הבוז שאנו רוחשים לו, עד כמה אנו מאשימים ומחייבים אותו, אנו נאלצים להיות, לעתים, צבועים, ואפילו נכלים, אנשי מרמה.

אבל כאשר רק יקום בחברה שיוויון גמור, חופש מוחלט: כאשר רק ייבטלו מן העולם השופט, הכהן, הלחץ, הכפייה, אז נוכל להביע רגשותינו בלי מעצור. אז יחדל המוסר מלהיות תורה, עיונים, הוא יתגבש במעשי יום-יום, ביחסים הנארגים בין איש לאיש.

אז ישגא המוסר בחברה ויגיע לרמה נבונה כזו שעד היום לא הצליח להשיגה, כפי שאנו נוכיח בפרק הבא.

VI

עד עכשיו בארנו העקרונות הפשוטים של השיוויון. אנו נלחמים ומעוררים ומעודדים אחרים להלחם נגד האנשים הלוקחים להם את הרשות להתנהג עם חבריהם לא כשהם חפצים שהללו יתנהגו עמהם. אגו מתקוממים כנגד אלה שאינם רוצים להיות מרומים, מנוצלים, עשוקים, שדודים, אבל הם רוצים להיות מן המרמים, המנצלים, העושקים, הנהוגים באכזריות.

רמאות, ניצול, אכזריות הנם רעים לא משום שככה כתוב בספרי המוסר, אלא מפני שהם מעוררים בחילה, והם מחוייבי-חיסול משום שהם חוטאים נגד עקרונות השיוויון. אם האיש השני דומה אלי אזי מוכרח אני להתנהג עמו כשם שאני חפץ שהוא יתנהג עמי.

העקרון הפשוט והמובן הזה של תורת השיוויון חשוב עד מאד משום שהוא מציין מדרגה יותר גבוהה במוסר מכל מה שנכתב בספרי-המוסר.

אבל העקרון הזה של שיוויון גמור מלמדנו עוד דבר נשגב ונישוא חהו כבודו של האדם, של האיש הפרטי, המוסר האנרכי דורש שיוויון גמור ביחסים שבין אדם לחברו. אין בדעתנו לכפות שום איש בשם הרוב או בשם איזה אידיאל אף אם יהא מן היותר מעולים. אנו אומרים, אין לשום בר-נש הרשות להעמיס משא-נפשו על כתפי חברו. כל אדם חפשי הוא לנפשו. אנו רוצים שכל איש ואיש יתפתח לפי טעמו ורצונו. אין בדעתנו לעשות את האנשים לבעלי-מומים רוחניים.

– הניחו לאדם להיות חפשי, – אומר המלומד הצרפתי פוריה, אל תטילו בו מום רוחני. הדת השתדלה לרסן את האדם. היא כפתה עליו את אידיאליה והיא באופן זה עשתה אותו לבעל-מום מוסרי. לכן, תנו לאיש לחיות חי-חופש, אל תפחדו מפני תשוקותיו. אין משום סכנה בתשוקות האלו אם האדם שרוי בתוך חברה חפשית. כל זמן שתדבקו בחופשתכם, כל זמן שלא תניחו לאחרים לשעבדכם! כל זמן שתהא לכם היכולת להעמיד למול תשוקותיו האי-חברתיות, את תשוקותיכם החברתיות, אהבתכם את האנושות, – אין לכם לפחד מפני שום תקלה.

אין בדעתנו לכפות שום איש. אין ברצוננו להעמיס על כתפותיו של מי-שהוא משא נפשו. אנו חפצים אך להביע את אהדתנו לזה שעושה מעשים יפים לחברה, ונקטתנו ובחילתנו לזה העושה מעשים גורמים רעה לחברה. זה וזה הוא שקרן, רמאי, נוכל. זהו אפיו או רצונו. מוטב! אפיוננה רצוננו הוא לשנוא את הכזבן, את הרמאי.

אלה הם עקרונות השיוויון שהמוסר מלמדנו. אבל העקרונות הללו אינם דיים לנו. לו החזיקה החברה אך בעקרונות האלה, לו היו אנשים מחזיקים בשיוויון זה של הסוהרים: למד הכל מידה כנגד מידה, ליתן לא יותר משאני מקבל, להתנהג עם הזולת כשם שהוא מתנהג אתי, כי אז היתה החברה חשובה כמתה במובן המוסרי. השיוויון היה בטל מיד, והחברה היתה חוזרת לאי-שיוויון ששורר כעת. אנו צריכים לדבר-מה יותר מעולה, יותר מעודן שיתמוך בחברה. דבר שכזה ישנו במציאות.

בכל הזמנים ובכל הנסיבות היו אנשים שהכילו בתוכם אוצרות מרובים של אומץ-רוח, מרץ, אהבה ורצון עז להימנות בין משרתי האנושות. הם שמשו את האנושות שלא על מנת לקבל פרס. הם עשו למענה כל מה שהיה ביכלתם ולא קבלו שום תגמול חמרי בעד מפעליהם.

אוצרות אלה של מרץ, אהבה ומסירות-נפש אנו מוצאים צבורים בצורות שונות. אחד הוא ממחפשי האמת. הוא מדיר עצמו מכל תפנוקים, מתרחק מן הבלי העולם. הוא מעוניין אך בדבר אחד וזהו חיפוש האמת לאמיתה. אינו משגיח בבורים, באנשי בליעל העומדים לו לשטן על דרכו: הוא ממשיך עבודתו בשקידה, הוא עבד ללא ליאות עד שהוא מבסס שיטה חדשה. השני הוא ממציא. אינו אוכל ואינו שותה ואינו ישן. הוא מגלף, בונה, מנסר, מקציע, לוטש קודת, עד שהוא בורא דבר חדש – מכונה חדשה, כוח חדש שמוכשר הנהו להכניס שינוי ביחסי האדם לעולם. השלישי הוא מהפכן, תועמלן, הוא מתנזר מהאמנות, מהמדע. אינו יודע ששון-חיים. הוא מרוכז בנקודה אחת! הוא רואה בני-אדם שרויים בצער, והוא רוצה להביא להם עזרה.

כאן לפניכם אדם צעיר. כולו מסור לרעיון אהבת המולדת שמוריו ומחנכיו נטעו בתוכו. הוא נעשה לחייל. הוא לוחם בעד משא-נפשו ונופל במלחמה מחץ האויב. ושם רואים אתם בחור פריסאי שכולו מסור לרעיון; החופש והשוויון, הוא משתתף במאבקו של הפרולטריאט הוא תופש מקומו על המתרסים, אינו משגיח בכדורים, בפצצות העורפיים בשריקה סביבו. הוא נופל מת, מחוץ כדור, ובמותו קורא בקול רם: תחי הקומונה! שם הרחק מפה אתם רואים איש אחר שאינו יכול נשוא ממשלת הזדון. סביביו הכל מרכינים ראשיהם ומחשים הוא לא ישלוט ברוחו לא ישים דמי לו. הוא מסיר המסווה מעל פני העריץ. הוא יורה בו ומאבד חייו במעשהו זה.

בכל המפעלים האלה והדומים להם אנו רואים אנשים המסורים כל כך לאידיאלים, שחוזרים כל כך ברעיונם, בשאיפותיהם עד שהם מעלימים עיניהם מכל הקשיים, אינם מתחשבים כלל וכלל עם המכשולים וההפרעות, הם חותרים בכל מרצם, הם יגיעו אל מטרתם ויעבור עליהם מה. כל מחיר, ולו יהא מחיר חייהם, הוא במקח השווה להם. הם לא יעצרו בלכתם אל מחוז חפצם, היינו אידיאלם. במיוחד מצטיינות בכיוון זה הנשים. אשה כאשר תתמסר לרעיון נשגב היא נכונה להקריב על מזבח נפשה ומאודה. חייה אינם חיים, עליה להשיג מטרתה.

האנשים אצילי-הרוח האלה חורשים שדות האנושות, נירים לה ניר חדש. הם נושאים על כתפותיהם את הקדמה. האנושות מכירה זאת והיא מעריצה אותם, נותנת להם כבוד אלים. היא מוסרת זכרונם לשמירה לדורות יבואו. היא משתמשת בפרקי חייהם, בהרפתקאותיהם, בתור חומר לסיפורים, לרומנים, לשירים. היא משפרת חייהם, מפריזה מבצעייהם. האי אסירת תודה להם. לעולם לא תשכח אהבתם לה שלא ידעה גבול, מסירותם שלא ידעה מעצור.

אנשים מסוג זה מלמדים אותנו פרק במוסר האמיתי, במוסר היחידי הראוי לשמו, כל הצורות האחרות של המוסר הנם אך יחסים רגילים טבעיים שבין אדם לחברו, כמו שבארנו לעיל.

בלי אהבה רבה זו, בלי אומץ-רוח ומרץ, בלי מסירת-נפש זו של אנשים כאלה תפרע האנושות, תגדל פרא ותתנוונה.

אצילי-הרוח האלה מרחיבים ויוצרים מוסר העתיד, שיקויים בזמן שהחברה האנושית תעמוד על מדרגה גבוהה, ואנו נחדל לחשוב חשבונותינו; כמה עשיתי אני וכמה עשו בעדי, בזמן שילדינו יגדלו לתורה זו! שעלינו להקדיש כוחותינו למועיל ולנחוף לכל האנושות.

אנשים מצויינים כאלה היו בכל הזמנים. אנו מוצאים אותם בעת העתיקה בהיסטוריה האנושית. ומה נפלא הדבר! גם בין בעלי-החיים החברתיים נמצאים בריאי-מופת כאלה. הדתות ידעו כיצד לנצל אנשים ממין זה. הם

ידעו להשתמש בהם לצרכן הן. אך תודות לאומץ הרוח, גדל הנפש והמרץ של אנשים מסוג זה, אך על ידי אהבתם הרבה ומסירותם התקיימו הדתות עד היום הזה. אך לאנשים כאלה אנו חייבים תודה בעד התורות הסוציאליות ובעד התעמולה המהפכנית.

מאין באים אנשים כאלה? מהו הגץ המצית להב אהבתם, לפיד מסירותם לאידיאל? כל אחד מבאר תופעה זו על פי דרכו. הביאור היותר טוב נתן לנו המלומד גיא. הוא אומר:

זהו שפע-כוח שהאנשים האלה אוצרים בתוכם, עודף-כוח רב שכזה עד שהם נאלצים להפיצו, להוציאו מתוכם. כשאדם מרגיש בהיכשרותו לבצע מפעל בעל-ערך ויש בו הכוח להוציא שאיפתו אל הפועל, ושוב אינו יכול לכבשה.

כל כח הנתקווה אל מקום אחד, לוחץ, דוחף ודוחק – עליו לצאת החוצה. יכולת הביצוע היא חובת הביצוע.

כאשר נצבר בעץ או בנטע עסיס בכמות יתרה, הוא מוכרח לנוכח עלים וציצים. יש, שאחרי הבלבוב, הנטע נקטל ויבש, ופריחתו היא מיתתו. אבל אין לו ברירה, הוא מוכרח לפרוח.

והוא הדין באדם. כאשר לשדו נאסף הוא זקוק להפיקו החוצה. אינו חושב מחשבות רבות, אינו מונה ואינו סופר – הוא עושה! הוא יודע שפעילותו תביאהו עד שערי מוות, אבל הוא מוכרח לעשות מעשה זה.

לכן, היו לאמיצי-הרוח! התחזקו והיו לאנשים! הפיקו כוחכם, מרצכם הפגיניו אהבת-האדם שבקרבכם!

זהו הלקח הניתן לנו על ידי המוסר כשהוא מזוקק ונקי מכל השטויות והמשפטים הקדומים.

אנו משתוממים כשאנו רואים באיש המוסר שפע כוחותיו, רוב תשוקתו לפעילות. הכופים אותו להעיק מעינוח. תבונתו חוצה, להביע את רגשותיו, לבצע את מפעליו.

האדם הגברן, כשנצברים בקרבו כוחות מרובים מהכיל, מוכרח הוא למסר כולם או מקצתם לאחרים. העני מדעת קל לו לכבותם בחובו מחשבותיו ודעותיו; העשיר בדעת, בעל הנכסים השכליים, מוכרח להביע את דעותיו. הוא זורע ומפזר בכל הפנות שהוא פונה. הוא מרגיש עצמו אומלל כשאינו נותנים לו הרשות להקנות את דעותיו, חידושי, עקרונותיו, רגשותיו לאנשים אחרים.

כולנו מרגישים בצורך לפעול ולעשות, לבצע דבר מה. כל אחד מאיתנו רוצה להשפיע, להראות את כוחותיו. בשעה שהיחסים האימתוקנים מונעים אותו מלמלא שליחותו, לספק באופן טבעי את חשיקתו לפעילות, הוא מבקש לו דרכים אחרים, מוצא אחר. הוא מצווה ועומד לייסד דבר-מה – כתה, שיטה, דת או מוסד צדקה – הוא מוכרח להעסיק עצמו. ישנן נשים שעורכות משתאות ומחולות לטובת העניים. עבודתן זו היא בבחינת גמילת-חסדים. אחרות הוגות יומם ולילה בתלבשותיהן, הן מבלות זמןן ומבזבות ממונן בקניית שמלות. הן עסוקות בדברים של מה בכך משום שאינן נותנים להן להראות את פעילותן בתחום אחר יותר מועיל.

כל אחד מאתנו מרגיש את הצורך, את ההכרח, לבוא לעזרת הזולת, כשאנו רואים קרון שהוטבע בבוץ אנו מרגישים את הצורך לקיים "עזוב תעזוב עמו", להטות כתף ולעזור לעגלון למשוך קרונו מתוך הביצה.

הקרון שבו נמצאת האנושות, כתב גיא, הוא שקוע כל כך עמוק בבוץ משפטים קדומים, רעת-לב והשחתת-המדות עד שכל אחד רואה את הצורך לסייע ידי אלה העמלים, העסוקים במשייתו מתוך הביצה. הרגש הזה של עזרה הדדית, החפץ לתמוך אחד בשני, מפותח לא רק אצל בניאדם אלא גם אצל בעלי-החיים החברתיים. גם הם מוכרחים להתנהג כמעט כבני אדם, בנוגע להפקת כוחותיהם.

הפוליטיקה שעליה מבזבזים כל כך הרבה כוחות ותבונה מהי, אם לא הצורך לעזור בשליית העגלה, שבה האנושות נוסעת לאיטה, מתוך הבוץ? כשהוא מובל בדרכים עקלקלות, בלי רגש לחממהו, בלי רעיון להאירהו, שפע הכוחות הזה בורא אדם כנפוליון או ביסמרק.

גם הם מתאמצים להראות את כוחם וגבורתם. גם להם יש אידיאל. אידיאלו של ביסמרק הוא להשתלט על כל העולם בכוח הדם והברזל. גם לגמביטא יש אידיאל וזהו לקנות לו אמבטי של כסף.

אבל ישנו אידיאל נשגב ונערץ מזה, וזוהי השאיפה הכנה של איש המוסר האמיתי. הוא לא יכול נשוא השקר של החברה הנוכחית, הוא אינו יכול להשלים עם העבדות, הוא אינו יכול להביט אי-השיוויון שבין אנשים. אידיאל שלו הוא החופש הגמור והשיוויון.